

Katarina Kežar, Osnovna šola Josipa Vandota Kranjska Gora

UČENJE GOVORNE KULTURE PRI POUKU SLOVENŠČINE

» Če želimo izboljšati govorno kulturo v družbi, moramo v šoli učiti govorne dejavnosti. Učitelj mora najprej opraviti analizo lastnega govora, nato pa sistematično učiti različne govorne dejavnosti v okviru pouka. Sama že nekaj let učim svoje učence govoriti. Vsebine takega učenja vnašam v posamezne dele učne ure. Pozornost učitelja in učencev je usmerjena (tudi) na glas, artikulacijo, ustrezno rabo govoril, poznavanje in smiselno rabo prozodičnih sredstev, ustvarjalnost in iskrenost v govoru. Učence učim različnih stopenj poslušanja (po Škariću), pri njih razvijam občutljivost za zvočno plat jezika. Učenje govora je proces, ki ni merljiv z običajnimi testi. Pozitivni rezultati učenja so se najbolj pokazali ob naslednjih dejavnostih učencev: izvirno interpretativno branje, (tudi pri tehnično slabših bralcih), samozavestnejši nastop pred skupino, sposobnost ustreznega argumentiranja, trajnejša zapomnitev jezikovnih vsebin, boljša kakovost poslušanja, izjemna občutljivost za zvočno plat besed, poznavanje in uporaba prozodičnih sredstev, celostno dojetje umetnostnih besedil. V metodi dela, ki je osredotočena tudi na učenje govora, uporabljam veliko igr, preko katere učencem omogočam opuščati stereotipe in določene vzorce, ki jih omejujejo v ustvarjalnosti. Z učenjem govora sledim cilju: izobraževati in vzgajati kultiviranega posameznika, ki bo znal kritično, samozavestno in iskreno ubesediti svoje misli.

»Govori glasneje!«

»Ne hiti!«

»Beri bolj doživeto.«

»Saj znam, samo ne vem, kako naj to povem.«

»Kaj je dežnik?« »To je, če pada dež.«

Če so vam navedeni stavki učiteljev in učencev znani, bo morda naslednji prispevek prispeval k ozaveščanju, kako pomembno je v šoli učiti govorne dejavnosti in katere so možne metode dela, s katerimi izboljšujemo sposobnost samoizražanja, poslušanja, literarnega branja, interpretativnega govora. Iz izkušenj vem, da ta proces učenja poteka počasneje, da spremembe niso vidne po nekaj urah, da merljivost z ocenami od ena do pet ni smiselna, kljub temu pa s sistematičnim, načrtovanim, vztrajnim in domiselnim učenjem pridemo do rezultatov, ki so zelo individualno pogojeni a učinkoviti. Z ustreznim govorom in natančnim poslušanjem je posameznik bolj kultiviran, bolj kritičen, samozavestnejši, njegovo znanje je celovitejše, estetska pismenost se izboljša. Če strnem – izboljša se kakovost življenja, začnimo torej učiti v tej smeri dovolj zgodaj.

Govor večinoma dojemamo kot nekaj domačega, samoumevnega. Doživljamo ga kot orodje za doseganje določenih ciljev, omogoča nam posredovanje lastnih stanj in misli, z njim vstopamo v odnos z drugim človekom. Govorjenje je torej ustvarjanje skupne izkušnje med ljudmi, ustvarjanje skupnega razumevanja, je izmenjava sporočil med nami. Govor je povezovalna nit,

ki omogoča vzpostavljanje dialoščnosti med generacijami, med različnimi znanostmi, različnimi strokovnjaki. Današnji čas hitrih sprememb in silovitega tehnološkega razvoja potrebuje posameznika, ki bo različne pojave v družbi razumel, kritično presojal in ocenjeval **celostno**. Za to pa (poleg znanja) potrebuje širši nabor spretnosti in veščin, potrebuje (tudi) spoznanja in védenja o govoru, saj prav z govorjenjem lahko izrazi svojo misel, s katero pokaže razumevanje, dojetje in občutenje sveta okoli sebe.

Moje raziskovanje ob pisanju podiplomskega dela o govoru je pokazalo, da govorni kulturi v našem prostoru posvečamo (pre)malo pozornosti – govor je pogosto nekultiviran, izrabljen za manipuliranje z ljudmi, osiromašen je živosti in vse preveč je besed s premalo pomena, ki niso dovolj preproste. (Kobal 2008: 236) Ob dejstvu, da sta govor in um tesno prepletena, in da tisto, kar razum ustvari, z govorom predstavimo drugim, je osiromašen, neustrezen govor pogosto vir nepotrebnih nerazumljenosti, zadreg, zadržkov v komunikaciji. (Učitelji še kako poznamo besede svojih učencev: »Saj sem tako mislil ... Kako naj to povem ...«)

Kako torej stanje na področju govorne kulture izboljšati?

1. S sistematičnim učenjem **govora** v vzgojno-izobraževalnem procesu.
2. S sistematičnim učenjem **poslušanja** v vzgojno-izobraževalnem procesu.
3. Z vključevanjem vsebin o govoru v izobraževanje bodočih učiteljev.
4. Z iskrenim verovanjem, da kultiviran govor posameznika dviguje kvaliteto vsakdanjega življenja.

Treba je začeti z mladimi, v vrtcih, v osnovnih šolah, nadaljevati pa po celotni vertikali izobraževanja, torej tudi v srednješolskih in višješolskih programih.

Sama sem s tovrstnim učenjem v osnovni šoli začela pred petimi leti. Ker kot razredna učiteljica in profesorica slovenščine nisem imela dovolj strokovnega znanja niti o govoru niti o metodah učenja govora in poslušanja, sem si morala najprej pridobiti dodatna znanja. Magistrski študij na AGRFT mi je odprl številne poti raziskovanja pri pouku, pri delu z mojimi učenci pri urah slovenščine. Razvila sem metodo dela, v katero je vpleteno (tudi) učenje govorne kulture in jo uspešno uporabljam pri pouku od 6. do 9. razreda. Nedavno sem z velikim zadovoljstvom prebrala članek dr. Bože Krakar Vogel (v tej reviji), ki govori o t.i. sistemski teoriji poučevanja književnosti, in ugotovila, da pri svojem modelu dela upoštevam večino omenjenih elementov te teorije, kar me ob ugotovitvah iz prakse dodatno prepričuje, da je moj (v nadaljevanju opisan) način dela ustrezen, modern, v skladu z osmimi ključnimi kompetencami evropskega referenčnega okvirja, ki so pomembni za osebno izpolnitev, dejavno državljanstvo in socialno vključenost. Moj najvišji cilj, ki mu sledim pri učenju slovenščine, je "opremiti" odhajajočega petnajstletnika s kritičnim razmišljanjem, ustvarjalnim mišljenjem, drznim odstopanjem (v mejah dopustnega), samozavestjo, občutljivostjo za lepo, kultiviranim govorom in iskrenostjo. Te cilje lahko uresničujem pri pouku slovenščine (in drugih predmetih) v osnovni šoli, saj predstavljajo osnovo, temelj za nadgrajevanje znanja in oblikovanje osebnosti. Iz učiteljskih vrst pogosto prihajajo pripombe o razdrobljenosti učnih ciljev, o zadregah z NPZ, o šolskem sistemu, o nenaklonjenosti staršev in družbe do učiteljev

itd. Bodimo iskreni – strokovno podkovan učitelj, ki je samozavesten, učljiv, drzen, ki opravlja samorefleksijo, spremlja novosti v stroki, bere strokovno literaturo in predvsem opravlja svoje delo iskreno, predano in s srcem, ima dovolj suverenosti za delo z učenci in ga zgoraj omenjena dejstva ne blokirajo pri njegovem delu.

Govor učencev

V zadnjem desetletju sem pri delu z učenci opažala, da se njihov besedni zaklad krči, da je čedalje več besed, za katere ne vedo pomena, da posamezne foneme izgovarjajo zabrisano, zelo tiho, površno, nerazločno, da v njihovem govoru ni izrazitejših intonacij, da je členitev govora s premori ne-logična, da je govorjenje neartikulirano, da so interpretativna branja umetnostnih besedil klišejska. Nadaljnje raziskovanje, opravljeno z anketiranjem mojih učencev, je pokazalo, da imajo pred govornim nastopom tremo, da lažje odgovarjajo na učiteljeva vprašanja v pisni obliki, da pa imajo sicer zelo radi neformalne oblike pogovora (tudi z učiteljem). Na vprašanje: *Kaj cenijo pri govoru sošolca*, jih je večina odgovorila, da najbolj cenijo **poslušanje**, pri govoru učitelja pa se je izkazalo, da najbolj cenijo razumljivost ter duhovitost/zabavnost govora. Ker h govoru spadata tudi mimika in gestika, sem svoje učence natančno opazovala tudi pri neverbalni govorici. Opazila sem pomanjkanje očesnega stika, številne zadrege ob postavitvi pred sošolci, strah pred odprtostjo prostora (pomikanje k tabli, zidu), premagovanje sramu, nelagodnosti z različnimi neustreznimi gibi, sram pred lastnim telesom, neizrazito mimiko. Ni bilo težko opaziti, da pogosto poslušajo a ne slišijo, da jim je med poukom težko poslušati drug drugega. V družbi tolikokrat omenjena slaba bralna pismenost, je bila opazna tudi pri mojih učencih, zadrega ob *kako* povedati, pa je bila pogosto večja od zadrega, *kaj* povedati.

Za izboljšanje tega stanja, ki ni (bil) v prid samozavestnemu, omikanemu, kritičnemu, ustvarjalnemu mlademu bitju, sem začela s postopnimi spremembami v učenju. **Začela sem učiti govor.**

Učiteljev govor

Začela sem pri sebi, z analizo lastnega govora:

- pravilno dihanje,
- ustrezna glasnost, tempo, intonacija,
- umeščanje premorov,
- ustrezna artikulacija,
- poudarjanje posameznih sestavin govornega besedila,
- očesni stik,
- drža telesa,
- premikanje v prostoru,
- interpretativno branje umetnostnih besedil.

Taka analiza razkrije marsikatero nevšečnost, ki lahko učitelju povzroča težave; od zdravstvenih (poškodbe glasilk), do zmanjševanja avtoritete (le-to si ustvarjamo z govorom), nerazumljenosti (posledično neznanje) pri

učencih, preusmerjanje pozornosti (če so učenci bolj pozorni na glas kot na vsebino) itd. Pri analizi svojega govora si učitelj lahko pomaga s snemanjem na diktafon, s hospitacijami stanovskega kolega, s povratnimi informacijami, ki jih pridobi od učencev (Govorim preglasno? Ste razumeli navodilo?), z ozaveščanjem pomembnosti zgoraj naštetega (samoopazovanje).

Morda se zdi nekaterim trditev, da je učitelj zgled svojim učencem, zastarela, preživeta. Sama sem prepričana v nasprotno. Menim, da tudi učitelji sami podcenjujejo svojo (celostno) vlogo. Del te vloge je tudi učiteljev govorni nastop, ki so mu učenci "izpostavljeni" več ur dnevno. Ob tem je zanimivo, da se v družbi (tudi v učiteljskih krogih) ne ločuje med pojmom govor in jezik. Če vprašam kolege, kakšen je njihov govor v razredu, mi odgovarjajo o tem, katere so morebitne nepravilnosti, ki se jim prikradejo v knjižni pogovorni jezik – govorijo torej o pravorečni normi. Morda je prav ta neosveščenost kriva za prepričanje mnogih učiteljev, da so za govor v šoli odgovorni slovenisti. Velika strokovnjakinja za govor, ki ima poleg strokovno-teoretičnega znanja tudi obilo izkustvenih, praktičnih izkušenj pri delu z mladimi, dr. Katarina Podbevšek, poudarja, da gre v govoru za preplet **glasu** in **izrečenega besedila**, (Podbevšek 2007: 65) in da je meja med jezikom in govorom zarisana že v začetku 20. stoletja (Podbevšek 2007: 61). Govor je vezan na glas in gib. V pedagoškem procesu govorjenje poteka v odnosu učitelj – učenec in učenec – učenec. Taki obliki govora rečemo pogovor. Menim, da ga je v šoli še vedno (pre)malo, višji kot je nivo izobraževanja, manj je pogovora. Zato pa je še vedno zelo prisotna oblika monološkega govora, v šoli znanega pod pojmom razlaga. Učitelj pa se mora zavedati še ene pomembne oblike govora – to je notranji govor. Ta ima funkcijo prisvajanja in individualiziranja znanja. Pomeni, da je sredstvo mišljenja in metamišljenja ter sredstvo za oblikovanje znanja. (Marentič Požarnik, Plut Pregelj 2009: 16)

Glas

Glas je nekaj zelo intimnega, osebnega, posameznike lahko prepoznavamo (zgolj) po njihovem glasu. To je zapletena zmes tistega, kar slišimo, kako to slišimo in kako se odločimo to uporabiti glede na svojo osebnost in izkušnje. (Berry 2004: 7) Učenje kultiviranega govora se začne pri glasu. Ker gre za zelo osebno področje, je treba začeti previdno, saj sicer posameznik lahko dojema to kot vdor v njegovo intimo, zasebnost (tako glas tudi dojemamo). Začetek je osredotočen na zavedanje in spoznavanje lastnosti glasu. Izvajamo vaje, osredotočimo se na pravilno dihanje, na svoje telo:

- gibanje med branjem (poskoki, počepi),
- igrice Osel, kdo te jaha,
- opazovanje govoril ob izgovoru posameznih glasov,
- oponašanje glasov (brenčanje komarja, kapljice dežja, škripanje podstrešja ...),
- oponašanje dihanja psa,
- pogovor v paru – začetek blizu, nadaljevanje z oddaljevanjem (stopnjevanje glasnosti),
- branje kot »rap«, operni pevec, duhovnik, odmev ...

S takimi in podobnimi vajami »odpremo« glas učencev, saj želimo, da bi bil glas sproščen in gibčen. Ker je glas nosilec pomena izrečenih besed, je njegova ustreznost temelj dobre in jasne komunikacije, ki se v šolskem prostoru odvija največkrat v postavljanju vprašanj in odgovarjanju nanje, izvaja pa se v odnosu učitelj – učenec. Z ustrezno rabo glasu dosežemo, da so misli, čustva in občutki jasno in iskreno izraženi in učence učimo prepoznavati morebitne manipulacije v govoru, ki so v današnji, potrošniško naravnani družbi, pogoste.

Učitelji se moramo še posebno prizadevati za naravnost in iskrenost glasovnega dela svojega govorjenja. Pri svojem delu se moramo nenehno spraševati, **kaj** želimo povedati, in kaj vsebuje besedilni del govora. Nema lokrat se dogaja, da prav učiteljeva želja po jasnosti in razumljenosti, ki jo skuša doseči pri učencih, povzroča govorjenje z glasom, ki ne daje zelenege učinka. Najpogostejše napake učiteljev v govoru:

- monotonost,
  - patetičnost,
  - impulzivnost,
  - hladnost, brezosebnost.
- Učitelj mora ozaveščati rabo prozodičnih sredstev (jakost, intonacijo, register, premore, tempo) in dejstvo, da sta beseda in glas ter zvok in pomen besede v tesni povezavi. Povedano drugače, pri učencih je treba **ostri posluš za zvočno plat jezika**. Naj konkretiziram s primeri dela z učenci, ko se posvečamo zvenu, podobi, zapisu posamezne besede:
    - **stroj** ... trdo zveneča beseda, glasova *trv* v kombinaciji še s tretjim soglasnikom s naredijo besedo krepko – tak je tudi stroj v svoji pojavnosti,
    - **kosilnica** ... iščemo glasove, ki sekajo, režejo, kot to počne kosilnica,
    - **polž** ... poslušamo glas ob izgovarjavi, kako je razvlečeno upočasnjen glas ob izreki glasov *ol*,
    - **preproga** ... preplet in ponavljanje kombinacije z glasom *p,g* in *samoglasnikoma*, s prepletom nastaja tudi preproga.

Podobno smo pozorni na zvočnost besed tudi pri strokovnih izrazih. Če izhajamo iz zvočne (in vizualne) podobe besede, je zapomnitev bistveno lažja, trajnejša, saj učenci pojme ponotranjijo s pomočjo asociacij, ki jih dobijo ob raziskovanju besed na tak način.

Dobro je, da se kot učitelji izogibamo pretiranemu vpletanju čustev v naš govor. Še zlasti je to pomembno pri branju umetnostnih besedil, pa tudi pri razlagi, saj včasih želimo z govorom navduševati in na ta način »vsiljujemo« našim poslušalcem (učencem) svoje videnje, hkrati pa ne dopuščamo, da si učenci ustvarjajo »lastno sliko« slišanege.

Z natančnim in usmerjenim poslušanjem sem ugotovila, da je glas učencev v neformalnih govornih situacijah (športni dnevi, odmori, interesne dejavnosti itd.) bistveno drugačen kot pri pouku – govorijo glasneje, z ustrežnejšim tempom, tudi artikulacija je jasnejša. Formalni položaj, kakršen je pouk, pa v glas učencev vnaša nekatera moteča odstopanja, ki sem jih omenila že

na začetku. Glasu je torej treba posvečati dovolj pozornosti, tako učenčevemu kot tudi učiteljevemu, saj velja [...] *da nam glas kot prasimbol s svojimi mnogostranskimi dimenzijami in možnostmi ter združen z mimiko in gesto tako jasno govori, da ga sploh ne slišimo. Če bomo nanj pozorni, bomo bolje govorili, o ljudeh pa bomo izvedeli več bistvenega.* (Škarić 2005: 150)

Poslušanje

Poslušanje je pomemben del govornega akta. Razvija se ob govorjenju in branju in ni samodejna človekova sposobnost. Poslušanja se je treba **učiti**. V naših šolah učenci veliko poslušajo, vendar gre za obliko poslušanja, ki se odraža v neaktivni obliki komunikacije med učiteljem in učenci. Omo-goča učenčevo pasivnost, nekritičnost, tišino med poukom. Skriva se pod pojmom – učiteljeva razlaga. Ivo Škarić je avtor teze, (ki bi jo moral poznati vsak učitelj), da je treba poslušati z razumevanjem, učiti pa se je treba s poslušanjem. Učence smo torej dolžni učiti, kako se ustrezno posluša.

Najprej je treba vzpodbujati **slikovne predstave**. Pri pouku to počnemo z različnimi vodenimi vizualizacijami, z igrami asociacij, z vživljanjem v drugega, z opisovanjem učenčevih predstav o obravnavani temi. To prvo fazo učenja Škarić imenuje imaginativno poslušanje. Temu sledi t. i. logično poslušanje, kjer učence učimo ločevati bistveno od nebistvenega, iskanja logičnih povezav med obstoječim in novim znanjem, jih vodimo in jim pomagamo, da razberejo in sledijo rdeči niti govorca, da so sposobni slišano razdeliti na posamezne, smiselno zaključene dele, da so sposobni izluščiti ključne besede in obnoviti govorceve besede. Nadgradnja tovrstnima oblikama poslušanja je anticipacijsko poslušanje. Učence učimo, da poslušajo "vnaprej", da predvidijo, kaj bo učitelj povedal v nadaljevanju, kako se bo misel nadaljevala, kakšen bo zaključek. Zato se med govorjenjem ustavljam, preverjamo učenčevo zbranost in aktivnost poslušanja. Občutek, ko učenec dobi povratno informacijo, da je pravilno predvidel, kaj v našem govoru sledi, je izjemno pomemben. To je podatek, ki učencu pove, da si s poslušanjem pridobiva novo znanje. Je odlična dodatna motivacija za nadaljnje poslušanje.

Učenje govora in poslušanja poteka vzporedno – ustrezen, učinkovit, kultiviran govor omogoča aktivno, kritično, usmerjeno poslušanje. Če bomo to učili v šolah, bomo posledično dobili družbo, v kateri bo kulturni dialog samoumeven.

Prozodična sredstva

Za pedagoško delo je pomembno tudi poznavanje prozodičnih sredstev. Če želimo, da je glasovni sloj govora usklajen z vsebino povedanega, je treba ozaveščati praktično rabo prozodičnih sredstev tudi pri učencih. Ta nam obogatijo, popestrijo, osmišljajo zvočni del govora. Skozi učni proces učence postopoma seznanjamo s strokovnim poimenovanjem izraznih govornih sredstev in njihovo rabo ob konkretni, praktični izkušnji. Ta govorna sredstva so:

- glasnost (jakost),

- artikulacija,
- hitrost (tempo),
- premori,
- intonacija,
- register.

Različne glasnosti govora srečujemo v vsakdanjem življenju v različnih čustvenih stanjih govorca in v različnih govornih situacijah. Učence učimo, da se zavestno odločajo za rabo določene glasnosti v svojem govoru. V šoli je to pomembno za samozavestni nastop pred sošolci, učiteljem, ob ustnem preverjanju in ocenjevanju znanja, predstavitvi naloge pred skupino itd. Pri učenju ustrezne glasnosti najboljši učinek dosežemo brez rabe besed: »Govori glasneje!« Sama raje uporabljam nekatere druge načine, ki učenca na nezavedni ravni vodijo do glasnejšega govora: "rapanje" za branje, pogovor, kjer sta govorca na začetku drug pred drugim, potem pa se postopoma oddaljujeta drug od drugega, govorjenje s hrbtom proti poslušalcem, pogovor iz "kota v kot" in podobne oblike, kjer je situacija tista, ki sili govorca v glasnejše govorjenje, če želi biti razumljen.

Artikulacija je izrekanje glasov, ki je povezana s fiziološkim razvojem govornil in psihološkim lastnostim posameznika. Pri učenju govora v šoli težim k čisti izreki glasov, k razločnosti govorjenja in slišnosti govorca. Najpogostejša težava učencev je nezadostno premikanje mišic okoli ust, ki povzroča pomanjkljivo odpiranje ust in posledično neustrezno artikulacijo. Pogosto je neizrazito premikanje ustnic in neintenzivna raba obustnih mišic moč opaziti pri učencih, ki so nesamozavestni, nesproščeni, introvertirani, neodločni itd. Do izboljšanja stanja jih vodim skozi igro: govorjenje s svinčnikom v ustih (ozaveščanje nujnosti razločnega govora), govorjenje brez glasu (nujno široko odpiranje ust), pretiravanje s pačenjem (zavedanje mišic), opazovanje položaja govornil pri izreki posameznih glasov itd.

Vsak govorec ima svoj tempo govorjenja, ki se ga v prostem govoru ne zaveda. V šoli pa je opazen (pre)hiter tempo pri branju, javnem nastopanju, govorjenju na pamet, pri govoru v mikrofoni. Na počasnejši tempo opozarjam učence zlasti ob branju umetnostnih besedil.

Tudi premori so sestavni del govora. Z njimi si človek ustvarja svoj govorni ritem, ne da bi se tega zavedal. Z natančnim poslušanjem govora svojih učencev sem ugotovila, da pri branju premori ne sledijo več naravnemu govoru, ampak nekim nenapisanim pravilom. Opažam, da se učenci premorov preprosto bojijo. Na nek način je to razumljivo – tišina, molk, premor so besede, ki v šolskem prostoru nosijo negativen prizvok. Pomenijo neznanje, so znanilke (učiteljeve) stiske s časom. Tako na nezavedni ravni učimo, da je v našem okolju tišina nezaželeno. Dober učitelj pa ve, da se izvirne misli med poukom rojevajo iz tišine, iz drobnega "zastanka", ki učencem omogoča zbranost, razmislek, zagon. Prav iskrena vera in prepričanje v tisto, kar govorimo, je pot tudi za "dovoliti si vzeti čas s premorom."

Z intonacijo povezujemo smiselne enote v celoto in jih hkrati tudi razmejujemo. Pri interpretativnem branju ali govorjenju učenci uporabljajo formo, kalup. (tudi učitelji) Berejo monotono, brez čustvene obarvanosti in podarkov. V raziskovanju vzrokov za takšno stanje se je treba vrniti v čas, ko

učence učimo branja in smo osredotočeni na bralno tehniko, prozodijo pa zanemarimo, ker se nam zdi prezahtevna. Prehitro zaključimo s procesom učenja branja, premalo imajo učenci možnost brati znana besedila, kjer bi bili lahko pozorni na predstavljanje in občutenje. V šoli je treba obuditi zavedanje, da je branje akt, da ne beremo zgolj zaradi branja samega. Tudi to dejstvo bo pripomoglo k boljši bralni pismenosti, o kateri veliko govorimo. Sama uvajam v pouk slovenščine veliko glasnega branja znanih besedil, učenci berejo stoje, pred skupino. Uporabljam razne oblike branja, v katerih se imajo učenci možnost transformirati v različne like: berejo kot župniki (na istem tonu), šepetaje kot opravljivke, kot razglaševalci sporočil v starih časih (sredi trga) ... S tem obujam naravnost v branju.

Učenje govora pri pouku slovenščine

V knjigi T. Parksa *Pri miru sedeti me uči* je avtor citiral Aristotela, ki pravi, da se ni pomembno učiti, marveč doživeti čustvo in biti v določenem stanju. Ko se pripravljam na pouk, upoštevam to dejstvo in poskušam pripraviti uro kot dogodek, v katerem bodo učenci imeli možnost doživljanja, čustvovanja, ponotranjenja vsebin. Govorne dejavnosti so za tak način dela ključnega pomena, zato vedno načrtujem, kako bo govor vpet v uro pouka, in v katerem delu ure bom pozornejša na:

- razločno izreko,
- ustrezno rabo govoril,
- logične poudarke,
- ustrezno glasnost,
- ustvarjalnost v govoru,
- rabo prozodičnih sredstev,
- normativno pravorečje,
- aktivno poslušanje.

Ves čas pa učence učim, da se je treba zavedati pomena razvoja lastnega govora, da moramo odpravljati pomanjkljivosti v svojem govoru, da sta vsebinski in glasovni del govora enako pomembna, da moramo biti pozorni, občutljivi na zvočnost besed, jezika.

Govoriti učim ob učenju vsebin iz učnega načrta, za posamezne vsebine pa si vzamem dovolj časa. Vedno prepletam književne in jezikovne vsebine. Tako so basni zelo primerne, da se učimo snovi o medmetih, o premem in odvisnem govoru, ob dramskih besedilih podrobneje analiziramo like in tako poglobljamo znanje o pridevnikih, bajke so odlične za sprotno ozaveščanje znanja o lastnih imenih in veliki začetnici itd. Na praktičen in življenjski način vpeljujem v učne ure književnosti jezikovne vsebine. Učenci zato teh vsebin ne doživljajo kot "zoprne slovnice", ampak spoznavajo logičnost, sistematičnost, uporabnost jezikovnih struktur.

Učenci morajo z ustreznim govorom dokazovati razumevanje, doživljanje in ponotranjenje vsebin, iskati smisel v besedah, biti naravni v branju in govoru, znati slišati in ustrezno ubesediti "dobro" pri sošolcih, kritično opozoriti na "slabše" pri sošolcih. Ob govornih dejavnostih se morajo počutiti varne, sprejete, samozavestne. Spodbujam jih, da si upajo biti drzni, drugačni, da želijo poskušati, da iščejo, da so samosvoji (v mejah dopustnega). Pri urah smo pozorni tudi na neverbalno govorico, učimo se z gledanjem drug

drugega, pozorni smo na očesni stik, hojo, držo telesa. Zato učenci veliko hodijo pred tablo, da se (na)učijo govoriti pred poslušalci, da se (na)učijo biti izpostavljeni.

Učna ura, v kateri učim (tudi) govorne dejavnosti, je strukturirana po običajnih didaktičnih načelih, v posamezne dele ure pa vključujem učenje za različna specifična znanja. Pomeni, da se natančno osredotočim na določeno učenje, npr. na artikuliran govor, na logično poslušanje, na natančno ubeseditev pojmov, na držo telesa ...

Struktura ure:

- **uvodna motivacija**; navadno povezana z življenjskimi govornimi situacijami, zvočno podobo besede, natančnim poslušanjem, gibom, vizualizacijo, igro ...
- **napoved dela**; naslov ure, vizualna in zvočna podoba naslova, razmišljanja o vsebini, ugibanja ...
- **glavni del ure**; učiteljevo interpretativno branje umetnostnega besedila, učenčevo tiho branje neumetnostnega besedila, delo ob besedilu ...
- **povezovanje z jezikovnimi vsebinami**; raziskovanje jezikovnih elementov, usvajanje novih znanj o jeziku, praktična uporaba ...
- **poustvarjalno delo**; samostojno/skupinsko/v parih, pisni izdelki, gibalne figure, spreminjanje obstoječega, ocene, komentarji.

Potek ure: (na primeru obravnave basni Volk in jagnje v 7. razredu)

- V uvodnem delu napovem basen z namenoma napačno izgovorjenima besedama *volk in jagnje* – [vólk, jagne] Učenci me ne popravijo, vzpodbujam jih s ponavljanjem in pretiravanjem v izreki. (Je vzrok v pomankljivem poslušanju, nekritičnem poslušanju, prepričanju, da ima učitelj vedno prav?)

Sledi ugotavljanje zvočne podobe obeh besed, razliki v izreki in zapisu, pomembnost natančne izreke.

Igri glasov dodam gib. Učenci se spremenijo v figure volkov oz. jagenjčkov. Nato se povežejo v pare, zavzamejo položaj jagenjčka in volka. Spodbujam jih v preseganje vzorcev žrtev – napadalec (jagnje je lahko skrito, volk je lahko poškodovan ...).

Učence pozovem k razmisleku, v kateri vrsti umetnosti (film, knjiga, skladba) imata lika volk ali jagnje osrednjo vlogo. (Rdeča kapica, Volk in sedem kozličkov, Peter in volk, Sam z volkovi ...).

- V glavnem delu interpretativno preberem basen Krilova Volk in jagnje (berilo Sreča se mi v pesmi smeje 2002: 136). Na branje se vedno temeljito pripravim, saj težim k približku umetniškega branja. Vedno berem stoje, učence pripravim na udobno in zbrano poslušanje, da besedilo doživijo kot umetniški dogodek. Prvo branje umetnostnega besedila je vedno učiteljevo, šele znano besedilo glasno berejo učenci, ki to želijo, večina jih bere v naslednjih dnevih, da se doma lahko na branje temeljito pripravijo z označevanjem v besedilu (berila so prav zato last učencev, to so naša delovna gradiva, delovnih zvezkov nimamo).

Sledi delo z besedilom, ki mu dodam razmislek o glasovnih podobah volkovega in jagenjčkovega govora. Učenci utemeljujejo izbiro prozodičnih sredstev:

- VOLK: temna barva glasu, nizek register, glasen govor, hiter tempo, zadirčnost, ustrahovanje z govorom ...
- JAGNJE: svetla barva glasu, počasen tempo, tih govor, tresoč, piskajoč ...

V dvojicah prikazujejo figuri živali, ki jima dodajo glas (sprva le en stavek). Pri govorjenju upoštevajo zgornje ugotovitve o glasu. Spodbujam kreativnost, drznost, opazovanje, komentarje.

Dialoško prikazan dvogovor v transformaciji likov iz basni omogoča učencem življenje v trenutke doživljanja občutka nemoči, strahu oziroma agresije in napadalnosti ter odziv nasprotnika skozi govor. Učijo se prepoznavati agresiven in nesamozavesten, boječ govor.

Posamezne stavke volka in jagenjčka zapišemo v obliki premega govora. Sledi spreminjanje premega govora v odvisni govor. Jezikovna vsebina premi/odvisni govor tako zaživi v praktični rabi.

Ko se učenci pripravljajo na interpretativno branje basni, si označijo besede, ki so težje za izgovorjavo, premore, povezave med verzi, poudarjene dele itd. Najprej interpretirajo tisti, ki to želijo. Postavijo se pred skupino ostalih učencev, ki poslušajo. Po interpretaciji so na vrsti najprej pohvale, ki so zelo konkretizirane (bral je ustrezno glasno, dobro je prikazal jezo volka ...), sledijo tudi morebitne kritike, kaj bi se dalo izboljšati. Včasih bere učenec sam, včasih več učencev, včasih po vlogah.

V zaključnem delu je čas za poustvarjalno delo; spreminjanje basni v strip, spreminjanje zaključka basni, nastopata drugi dve živali itd. Nekaj izdelkov posamezni učenci vedno glasno berejo pred skupino, ostale ob poslušanju učim pohvale in kritike z argumentiranjem.

Časovno se taka ura lahko izvede v treh, štirih šolskih urah, včasih tudi več, odvisno od kreativnosti učencev. Tako učenje lahko poimenujemo »globoko učenje«. Ta termin je uporabil ugledni strokovnjak David Istance na nedavnem znanstvenem posvetu Vodenje v vzgoji in izobraževanju v Portorožu, ko je v plenarnem predavanju o učenju za 21. stoletje poudarjal pomembnost čustev, sodelovalno učenje in preprostost razumevanja.

Če navedem še nekaj možnih načinov učenja, ki jih sama vključujem v ure slovenščine, in se vedno znova izkažejo za zanimive, učinkovite:

- učenci ob učiteljevem branju *Martina Krpana* »oblikujejo fotografije« do-ločenega prizora iz dela,
- ob obravnavi *Soči* opazuje vsak svojo kapljico (polzenje po obrazu, po tkanini), opravijo vizualizacijo kraja ob vodi, razgovor, kaj je tam *krasno*,
- uvod v pesem *Z vlakom* je ustvarjanje skupnega ritma v razredu (s ploskanjem, tleski, glasom ...),
- bobnar v *Kronanje v Zagrebu* govori na različne načine (kot prijazen razglaševalec, kot ciničen, kot star, kot mladenič, neprepričljivo ...),
- ob obravnavi *moderne* imajo učenci priložnost vonjati kavo, opazovati kavo v skodelici in zapisovati vtise,
- po prebrani zgodbi *Ananas* sem v vlogi paznika in začnem uro tako, da učence pokličem pred tablo in jih začnem zasliševati, kdo je kradel (nadaljujem »igro«, ki jo ima večina učencev za resnično),
- *snov ponavljamo* v krogu, kjer si »podajamo« ključne besede,

- včasih je moje navodilo – pišite nekaj minut o čemerkoli, karkoli, le pisalo ne sme niti za trenutek prenehati s pisanjem (nastanejo zanimive stvari za nadaljnje delo),
- o določenem pojmu vsak pove smiselno trditev (dlje časa igra traja, bolj ustvarjalne so trditve),
- za učenje koherentnosti v govoru pripovedujemo zgodbe tako, da vsak poved en stavek, eno besedo, včasih določimo naslov, žanr,
- družabna igra Aktiviti.

Podobnih iger in pristopov k učenju je še veliko, naštela sem nekaj najpreprostejših za opis. Vključevanje igre v pouk je zelo pomembno, saj imajo učenci prav ob igri možnost izstopiti iz vsakdanjega življenja, s tem se osvobajajo predsodkov, stereotipov, določenih vzorcev. Skupinska dinamika, ki se ustvarja ob igrah, učencem omogoča ozaveščanje, da je različnost izražanja in mišljenja konstruktivna in ne razdiralna.

Pri takem učenju ne učimo (izključno) za teste in ocene, ampak je to učenje občutljivejše za razlike med učenci, dopušča različne ritme učenja, upošteva sociološko področje učenja, predvsem pa je znanje, pridobljeno na tak način, trajnejše, saj se dotakne tudi »duha«.

Sklepna misel

Govorjenje je medčloveški odnos, iz in preko katerega se učimo. To pomeni, da je znanje odvisno tudi od stopnje njegove kultiviranosti. Zato se mi zdi učenje govora nujno na vseh stopnjah izobraževanja, saj nas lahko pomaga pripeljati k dialoško usmerjeni družbi, kjer bo posameznik ustrezno slišan, ker se bo jasno in nedvoumno izražal.

Rezultati učenja govora niso merljivi in opazni takoj, uspeh se pokaže v daljšem časovnem obdobju. Najpomembnejši dosežki, ki jih opažam pri delu s svojimi učenci, so naslednji:

- novo znanje usvajajo na zelo spontan način,
- izboljšala se je kvaliteta poslušanja,
- učenci znajo argumentirati svoje pohvale in kritike,
- izboljšala se je jakost govora,
- drznejši so v interpretativnem govoru,
- poznajo zvočna govorna sredstva,
- iz besedil hitreje razberejo bistvene značilnosti,
- znanje jezikovnih vsebin je temeljitejše,
- tudi nekateri tehnično slabši bralci so odlični v svojih interpretacijah,
- slovenščino dojemajo kot zanimiv predmet.

Z večjim osredotočanjem na pridobivanje funkcionalnih znanj, med katere spada tudi sposobnost ustrezne uporabe različnih oblik govora, lahko učitelji pripomoremo k dvigovanju kakovosti življenja, saj si težko predstavljamo samoiniciativnega posameznika, ki svoje podjetnosti ne bi znal oplemenititi s kultiviranim govorom. Če smo pozorni in natančni poslušalci, lahko večkrat ugotovljamo, da so besede pogosto neustrezno izrečene, zlorabljene. Zato začnimo v šoli učiti, vzpodbujati in biti zgled s preprostostjo in iskrenostjo v govoru, saj bomo z učenjem govora učence učili, da bodo znali nekaj več, kot le izgovarjati napisano (Škarić 2005: 28).

↘ POVZETEK

V prispevku pišem o pomembnosti učenja govora v osnovni šoli, zakaj in na kakšen način ga učim sama. Opišem praktične izkušnje, ki so posledica strokovnega izpopolnjevanja o govoru med podiplomskim študijem na Katedri za govor na AGRFT. Navajam nujne spremembe v učiteljevem pristopu do učenja govora, nekaj metod dela v razredu. V grobem opišem tudi konkretno obravnavo učne snovi v 7. razredu, s poudarjenimi vsebinami učenja govora. Opozorim na nujnost učiteljeve samorefleksije o lastnem govoru, v zadnjem delu pa predstavim, v čem moji učenci najbolj napredujejo ob opisanem načinu dela.

Viri in literatura

- Berilo za 7. razred OŠ, 2002: Sreča se mi v pesmi smeje. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Zapiski z znanstvenega posveta Vodenje v vzgoji in izobraževanju, 2014: Znanje in spretnosti za 21. stoletje – izzivi vodenja, učenja in poučevanja. Portorož (Pridobljeni 1. aprila 2014).
- Berry, Cicely, 1998: Igralec in glas. Ljubljana: Šola retorike.
- Kobal, Damjan, 2008: Jeziki v izobraževanju. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Krakar Vogel, Boža, 2013: Sistemska didaktika književnosti – od teorije k praksi. Slovenščina v šoli 16/2. 2-11.
- Marentič Požarnik, Barica in Plut Pregelj, Leopoldina, 2009: Moč učnega pogovora. Ljubljana: DZS.
- Podbevšek, Katarina, 2006: Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Škarić, Ivo, 2005: V iskanju izgubljenega govora. Ljubljana: Artelj.